

УДК 316.323:130.2

АСИМІЛЯЦІЯ СВЯТА І СВЯТКОВОГО СМІХУ В ОБШИРАХ БУДЕННОСТІ: ПРИЧИНИ, МЕХАНІЗМИ ТА НАСЛІДКИ ФЕНОМЕНА

ОЛЬГА МАЛЬЦЕВА,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських наук
Приазовського державного технічного університету, м. Маріуполь*

У статті проаналізовано історичні зміни щодо соціокультурних смислів і функцій свята та святкового сміху, виявлено механізми виродження свята у "святковість" і симулякризації сміху в ситуації постмодерну, а також визначено форпости "святковості" в різних сферах суспільного життя та способи відтворення природної соціально-історичної ритміки.

Ключові слова: *свято, "святковість", карнавалізація, сміх, соціальні функції сміху, симулякризація сміху, постмодерн.*

Постановка проблеми. Те, що людині притаманно сприймати як повсякденність, буденність, завжди протистоїть чомусь іншому, дивному, тому, що вибивається зі звичайного перебігу подій, а отже, - святковому. Свято, скасовуючи звичні, усталені норми, правила, критерії поведінки, є засобом специфічної організації суспільної життєдіяльності. Воно переорієнтовує час індивідуального й колективного життя, співвідносячи його з природним (космічним) та соціально-історичним ритмом. Святковий час наближається під впливом різноманітних факторів, але передусім завдяки динамічності самого соціального буття, його сформованому порядку, у якому є певні періоди (фази), що їх люди усвідомлюють і переживають особливим чином.

Свято завжди виконувало неповторну соціотворчу місію, його функціональне спрямування не можна замінити чимось іншим і сьогодні. Однак у сучасній культурі свято має невизначений статус, оскільки в індустріальному соціумі, який є суспільством "масової культури", інформатизації, спектаклю, споживання, добробуту тощо, відбулася експансія "свята" й сміху як його атрибуту у світ буденності. У результаті цього стверджується всепоглинаюча "святковість", а справжнє свято й щирий сміх утрачають свою самодостатність. Звідси виникає необхідність дослідження причин, механізмів, проявів, наслідків та шляхів подолання переродження свята у "святковість", а святкового сміху в його симулякр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свято є надскладним соціальним і культурним феноменом, дослідженням якого займаються представники різних наукових напрямків: етнографи, культурантропологи, соціологи, мистецтвознавці, історики, культурологи тощо. Автори, як правило, розкривають у своїх роботах різноманітні аспекти й проблеми щодо розуміння місця свята в етногенезі, соціальній ритміці, взаємозв'язку святкової культури та особливостей розвитку суспільної сфери. Проте, як помітив філософ В'ячеслав Іванов, свято - це "розумні веселощі народні", що потребують синтетич-

ного універсалізму у виявленні його ролі в широкому соціокультурному контексті [1, с. 60-64]. Соціальна філософія як інтегральна галузь наукових розвідок, яка вивчає все коло суспільних явищ, ставить на меті узагальнення цього великого масиву теоретичних матеріалів та аналіз тих значних трансформацій, що відбуваються останнім часом у результаті зміни соціальних функцій свята й сміху.

Найбільше значення для нашого дослідження мають роботи, що виявляють тісний зв'язок свята з такими культурними феноменами, як ритуал і міф (К. Леві-Стросс, В. Тернер, В. Топоров та ін.); символіка свята (Е. Кассирер); взаємообумовленість свята й сфери несвідомого (З. Фрейд, К. Юнг, Д. Хіллман); ігрова природа свята (Й. Гейзінга, А. Мазаєв, Т. Апінян); темпоральні аспекти свята (О. Лосев, М. Еліаде); структурні особливості свята (Х. Кокс, Р. Кайуа, К. Жигульський); співвідношення святкового й повсякденного (Д. Чейні, І. Касавін, Є. Шапінський, Н. Хамітов та ін.); нерозривність свята й сміху (М. Бахтін, В. Пропп, Д. Ліхачов, О. Понірко, О. Панченко, С. Аверінцев, Л. Столович та ін.); вплив сміхового начала на прояви хаотичності соціуму й чергування "порядку" та "хаосу" за законами синергетики (Ю. Лотман, Н. Хренов); спорідненість святкового духу постмодерної епохи й карнавалізації соціокультурного простору (Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ф. Джеймисон, П. Козловський, Ю. Кристева, Ж. Ліповецький, Ж. Нансі, Ю. Габермас, І. Хассан). При наявності такої чисельної бібліографії досі залишаються недостатньо докладно й послідовно розкритими причини, механізми й наслідки утворення унікальної історичної ситуації постмодерну, коли загальна "святковість" витіснила автентичне свято, підмінила сміх його розтиражованими заміниками, тим самим утворивши потужне соціокультурне "динамо", із якого поки що немає виходу.

Отже, **метою** статті є аналіз історичних змін щодо соціокультурних смислів і функцій свята та святкового сміху, виявлення механізмів виродження свя-

та у "святковість" і симулякризації сміху в ситуації постмодерну, а також визначення форпостів "святковості" в різних сферах суспільного життя та способів відтворення природної соціально-історичної ритміки. Головні завдання роботи можна сформулювати так: 1) визначити первинні смисли свята та функціональну роль святкового сміху як значущих соціокультурних феноменів, з'ясувати причини їх спотворення; 2) відстежити динаміку змін у змістовній наповненості свята й сміху як його атрибуту, що відбувалися історично; 3) провести порівняльний аналіз традиційного свята, святкового сміху та "святковості" й симулякризованого сміху епохи постмодерну, виявити трансгресивний характер останніх, запропонувати можливі варіанти пом'якшення їх впливу на соціум.

Методологічну основу роботи складає феноменологічний метод, що дозволив виявити особливості феноменів свята та "святковості" в конкретно-історичних обставинах їх функціонування; порівняльно-історичний метод був застосований задля дослідження історичних трансформацій свята і сміху; при виявленні загальної динаміки соціокультурних процесів використовувалися елементи синергетичної парадигми. Зміни функціональної ролі свята і сміху в умовах постмодерну були розкриті завдяки методу екстраполяції, структурно-функціональному та системному аналізу.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи свято як соціальне явище, слід враховувати його зв'язок із міфологічними смислами, а також брати до уваги той факт, що його аналіз стає можливим тільки в контексті перехідності. Наприклад, в архаїчних культурах святкове життя не замикалося у вузьких рамках художньо-естетичних форм, як це здебільшого відбувається зараз. Тоді свято само по собі було виразом значущого для всього колективу ритуалу переходу суспільства в новий якісний стан, у якийсь інший вимір існування. Свято передбачало вихід із історичного (лінійного) струму і включення в міфологічний (циклічний) час, який дозволяв подолати (зняти) протиріччя, котрі виникли в попередній період, віднайти оновлені цінності та ідеали. Сміх був постійним супутником й агентом свята, саме він створював умови для плавного перетікання в змінний стан суспільної свідомості. "...У перехідних ситуаціях сміх, що проривається із підсвідомості й заволодіває суспільством, однозначно націлений на заперечення існуючого порядку, він програмує початок якогось іншого, гармонійнішого світу. У біфуркаційному стані сміх - це вираз свободи, гри випадковості, духу карнавалу, свята. Крізь такі маніфестації проглядається руйнівне начало сміхової стихії..." [2, с. 84]. У цьому прочитанні свято постає як поліфункціональне соціальне явище, наділене багатьма смислами. Воно забезпечує нове ментальне сприйняття часу історії, повертає його до первісного створення космосу. Відповідно, святкові дії гарантують тимчасовий перехід до хаосу, що царював до моменту встановлення космічного порядку, його активізацію в структурі самого свята.

Традиційне свято за визначенням знімає всі заборони й схематизми, звільняє від усіляких умовностей та шаблонів, передбачуваних реакцій та оцінок. Воно немов розчиняється в самому феномені святкування, який характеризується: 1) опорою на духовні зв'язки, що склалися в суспільстві, й укріп-

ленням духу колективізму; 2) церемоніальністю протікання, утілення у форму обряду, ритуалу, гри, змагання; 3) створенням, за висловом К. Маркса, спеціального "простору", що розгортається у вільний від роботи час, і наданням поля для розвитку творчих здібностей людини й спільноти; 4) зв'язком із ідеальними спрямуваннями, соціальними сподіваннями й очікуваннями людей, їхніми надіями на найкраще й щасливе життя, яке вони намагаються відтворити в короточасній, нехай ефемерній, але все ж таки реальності; 5) спорідненість із цілим комплексом життєвих, культурних, естетичних реалій, які не мають місця поза святом-переходом (духом карнавалу, сміховою стихією, керованим хаосом, у яких, хоча й "ледве", проте "вже" проглядаються контури майбутнього нового порядку). Таким чином, автентичне свято перетворює повсякденність у незвичайний акт творчості, натхнення й оновлення соціальних перспектив, що відбуваються не лише за раціональними схемами, але й за покликаною душі, з оглядкою на ірраціональні, несвідомі пориви [3, с. 360]. Наприклад, Й. Гейзінга, стверджує, що "'homo sapiens" був, позірно, одночасно й "homo ludens" - людиною, що грає й святкує" [4, с. 39]. Однак ігри, у які грала людина, та свята, що вона відзначала, не були статичними. Характер і способи святкування завжди визначалися конкретно-історичними обставинами, соціально-економічними й культурними умовами суспільного життя.

З давніх часів свято було невід'ємною складовою культури, подією, що не знала собі рівних за формою емоційно-символічного вираження (й ствердження) ціннісно-світоглядних настанов як для суспільства в цілому, так і для кожного індивіда зокрема. Адже процес святкування це не тривіальні "веселощі", а вистраждана й відрефлексована сміхова поведінка, яка має свою глибину й висоту, що сповнена таємничими смислами та неосяжною сакральністю. У недосконалому й сумбурному житті свято як священне, потаєне, піднесене створює тимчасову, "дозовану" досконалість, ритм і гармонію, що недоступні повсякденності. Свято розігрується й ставиться, як вистава. Як будь-яка священна вистава воно не є лишень символічним втіленням смислу, це, перш за все, містичне перетворення. Хоча воно й зберігає в усіх своїх аспектах формальні ознаки гри, у результаті якої людина долучається до найвищого порядку речей, до ідеального світу, однак потім згадка про цю "дивовижну мить" освічує звичайну буденність, спонукає до практичної дії, дає творчий імпульс для втілення мрії в життя [5, с. 216-218]. Отже, свято це не просто повний достаток, а подолання позбавленості, це не просто намагання забути в сміху та забавах, а, навпаки, - форма активізації соціальної пам'яті, у якій чітко зазначені аксіологічні доміанти. Тільки таке свято, крізь символи й знакову систему якого проглядається справжнє світло ідеалу, є істинним святом стихії свободи й радості. Незважаючи на те, що воно чергується з буденністю, свято існує не "після" або "до" повсякденного життя, а здійснюється "поза" і "понад" тверезим життєвим морем потреб і "серйозностей" як невичерпне джерело подальшої соціальної креативності та гармонізації.

За часів архаїчної культури метою свята була підтримка природного й соціального порядку, що передбачала моделювання й програвання ситуацій,

які пов'язані з трансформацією хаосу в космос (елевсійські містерії, сатурналії супроводжувалися нестримним виплеском антиповедінки та розгулом стихії сміху). При цьому важливою функцією свята й святкового сміху була їх *просторово-часова локалізація* (окреслення свого чітко визначеного хронотопу), вони були покликані не допускати руйнівного прориву хаосу й несанкціонованих деструктивних дій у реальну соціальну історію, забезпечуючи суто культурні, ритуальні, сакральні форми їх проживання. Окрім того, свято й святковий сміх виконували *катарсичну й консолідуючу функції*, котрі сприяли очищенню, відновленню творчого потенціалу, духовному збагаченню суспільства, підвищенню в людей почуття колективізму (саме такими були релігійні свята й карнавали - вони об'єднували спільноту, пом'якшували антагоністичність різних соціальних верств населення, концентруючи увагу на ідеалах, що прийнятні для всіх).

У подальшому свята, що їх люди зберігали "для себе", могли бути релігійними, етнічно-національними, навіть державними, якщо для різних соціальних груп актуальними залишалися репрезентовані ними цінності та смисли. Хоча соціально-антропологічні дослідження святкових практик указують, що є певні відмінності, які завжди існували в процесі святкування залежно від соціальної стратифікації. Для людей, що були зайняті важкою фізичною працею та пов'язані з природними виробничими циклами, свято значною мірою залишалось чимось природним - це час відпочинку, бажаний й очікуваний момент, який позначений ряснотою страв, вживанням незвичних продуктів, рідкісних і недосяжних у звичайні дні; це час для веселощів, сміхової антиповедінки, широких міжособистісних контактів, розваги, забав, які неможливі в буденності. Для людей, що вели дозвільний спосіб життя, для освіченої інтелектуальної верхівки свято виконувало дещо інші функції. Воно було даниною традиції, приводом для реалізації престижних спрямувань, вишуканих розваг, бенкетів, фуршетів, візитів, маскарадних дій, елітного спілкування й веселого настрою, що підкреслювали їхній соціальний статус й сприяли груповій самоідентифікації. Позаяк традиційне свято для всіх верств суспільства тривалий час лишалося простором для духовного й естетичного розвитку, чимось непересічним, що випадало із череди звичайного, воно було зазвичай насиченим позитивною емоційністю, сміхом, радістю [6, с. 307-316]. Сміх як неконтрольована реакція був неодмінним атрибутом свята, його неочікувані вибухи супроводжували пісні, вірші, танці, ігри, жарти та розіграші.

Отже, свято й святковий сміх значно впливали на соціокультурне середовище; вони створювали образи бажаного, ідеального стану суспільних відносин. Святкова їжа, колективні дозвільні практики, нарядні костюми, прикраси, декоративні, спеціально побудовані святкові споруди - усе сприяло духовному піднесенню й веселощам, яких не знала буденність. Завдяки протиставленню позитивного й негативного, висміюванню неприйняттого соціального досвіду, через ігрове додання цих протиріч у кумедній, комічній, сатиричній формі провадилися головні ідеї свята, що були важливими для всієї спільноти. Забава, гра, творче змагання, сміх додавали незабутнього блиску святковим дням, слугу-

вали ствердженню справжнього стану радісного збудження. У минулому свято і сміх, що наповнював його специфічною атмосферою, були одними з головних джерел соціального натхнення. Свято неможливо було уявити без сміху. Буденний день, навіть за найкращих умов організації, навряд чи міг замінити їхню *креативну функцію*.

У процесі історичного розвитку свята неминуче надіялися оновленим змістом, у якому все більше відбивалися цінності того соціуму, у якому вони функціонували, аж до повного знецінення самого свята в постмодерну добу. Якими ж є механізми деградації свята у "святковість"? Можна припустити, що потреба у святі поступово зменшувалася там, де виникав матеріальний достаток і підвищувався рівень освіченості, де людині не треба було багато й важко працювати, коли послаблювалися її зв'язки, головним чином емоційні, із групами, що традиційно святкують, коли вона вже так жорстко не залежала від ритмів природи й сама раціонально визначала ритм особистого життя. Потреба у святі зменшується зі зниженням метафізичних інтересів, охолодженням до ідеології, підсиленням прагматизму й культу індивідуалізму, що виражається в бажанні відгородити особисте життя від сторонніх посягань і у вбачанні цього особистого життя як реалізованого права на інтимність та ізоляцію, "суверенність внутрішнього світу". Процеси відходу від релігії, що спостерігаються повсюдно в індустріальних країнах, породжують байдужість до релігійних свят, або вони стають з кожним роком чимраз формальнішими. У глобалізованому світі ідейний індіферентизм і релятивізм, конформізм та меркантилізм природним чином змушують відмовлятися від традиційних свят. Ще один спосіб "віддалення" від них - профанація як народних, так і політичних чи державних свят, бо девальвуються ідеали, навколо яких вони виникали.

Включені у свято сакральні, етнічні, релігійні ритуали й обряди, державно-політичні смисли поступово набувають характеру другорядних цінностей, а подальше насичення святкової культури новітніми художніми формами, технологічними ефектами й сучасними соціокультурними підтекстами призводить до значного превалювання в ній саме розважального компоненту. Р. Генон абсолютно слушно охарактеризував нинішню епоху як час "неперервного й лиховісного карнавалу" [7, с. 45-48]. Дійсно, тепер свято виродилося у "святковість", котра стала його головним ворогом. Свято й сміх, що завжди були явищами знаковими, символічними за своєю природою, - розкодовані. Знаки остаточно відірвалися від своїх референтів і стали автономними сигналами, які відтворюють і транслюють *інші* смисли, які не завжди адекватні подіям, що відбуваються.

"Святковість" і формалізований сміх лише імітують свято, вони дуже схожі на нього, але все ж таки є його підробкою, пошкодженою копією, бутафорією. Ці "квази", "псевдо", "ніби" знаки зберігають лише зовнішні ознаки свята, а насправді "святковість" випорожнює його сутність, призводить до симулякризації сміху. Сміх постсучасної епохи перетворився на механічний, "пластмасовий" витвір, але цей клішований, трафаретний продукт користується попитом й дуже добре продається. Із стихійного, некерованого агента свята він перетворився на зручний, "приручений" інструмент "святко-

вості". Витіснивши свято, "святковість" буквально розлилася у світі буденності. Вона якось заблукала в декораціях постмодерну. Справжнє свято померло, як померла "недоторкана" буденність. Свято стало синонімом щоденного достатку, постмодерна доба породила "культуру дозвілля". Сьогодні святковим тлом повсякденності, що цілеспрямовано експлуатує симулякри сміху, є мода "як вражаюча феєрія ігрової соціальності", усюдисуща індустрія розваг і видовищ. Хіба не нагадає щойно відбудований святковий майданчик урбанізоване середовище з його незмінно яскравою неоновною ілюмінацією, строкатістю вітрин і цілодобовим музичним забарвленням міського простору? Як помічає Ж. Бодрійяр, "...реклама теж намагається подати себе як "свято споживання", масмедіа - як "свято інформації", ярмарки - як "свято виробництва" [8, с. 125-156]. Святковими настроями сповнене політичне життя, Інтернет-простір, наукова й освітня діяльність також дедалі більше карнавалізуються. За спостереженням У. Еко, "це не одразу помітно, але ...цілком карнавалізованим став процес роботи. Поліморфні знаряддя праці, послужливі роботи, виконуючи роботу за людину, створюють таку атмосферу, немовби весь час роботи - це час гри. Карнавальним стало життя клерка, у комп'ютері якого, по секрету від начальства, кишає рольові ігри і світліни з "Плейбою" [9, с. 141-143].

Отже, "свята" стало не те щоб більше або надто багато, - воно тепер просто ніколи не кінчається. Якщо раніше сутність свята визначалася тимчасовою зміною ритму життя, способом самовираження, переминою уявленень про порядок, то в постмодерну епоху "зміна - це не надзвичайний стан, а риса повсякденного життя" [10, с. 43-46]. Зміна тепер дорівнюється звичайності, у суспільстві щось постійно змінюється, систематично підтримуючи збудження соціального несвідомого. Однак замість первісної жаги до життя, прориву в бездонність і безкраїсть Всесвіту, змішаного відчуття краси, загрози, таїни, надії, небезпеки, що колись несло із собою традиційне свято, замість катарсичного очищення й ствердження ціннісного універсуму, що дарував святковий сміх, "святковість" порушує природну соціально-історичну ритміку, множить монотонну, уніфіковану, ззовні нав'язану "радість буття", перетворює її на звичку і, разом із тим, сіє втому від неї.

Наслідки перманентного нагнітання "святковості" в суспільстві є невтішними. Якщо історичний карнавал не знав рампи, то карнавалізована "святковість", навпаки, усюди вибудовує театральну сцену, що відчужує індивіда від безпосереднього акту святкування, навіть під час особистих свят. Замість самостійного акумулювання святкового настрою й радіння, тепер прийнято запрошувати фірми, що спеціалізуються на організації "святкових заходів" та чия діяльність автоматично перекаваліфіковує "винуватців урочистостей" на відсторонених і зневажливих спостерігачів за "чужою" виставою. Люди фактично розучилися бути веселими просто так, від душі сміятися, повідомляючи цим своїм сміхом про радість буття, відчуття свободи, гри можливостей.

Ж. Липовецький у своїй книзі "Ера пустоти" відзначає: "Чому ми звертаємо особливу увагу, колидесь царюють нестримні веселощі, та поступово відвикаємо від вибухів спонтанного леготу, які мож-

на було почути за минулих часів? Почався "період оскудіння сміхом", котрий іде пліч-о-пліч із розповсюдженням неонарцисизму. Завдяки повсюдному запереченню соціальних цінностей, культу самовдосконалення, постмодерністська соціалізація робить індивіда власним в'язнем, змушує його не лишень відмовлятися від участі в суспільному житті, але врешті-решт відмовитися від індивідуальної сфери, оскільки вона підвладна частим кризам і неврозам, що уражує нарцисів; у процесі персоналізації виникає зомбований індивід, - то спокійний та апатичний, то позбавлений відчуття, що він існує. Як можна не помітити, що байдужість і розчарування в масі народу, підсилення внутрішньої пустоти й згасання сміху відбуваються одночасно?" [11, с. 103-112]. Теоретичні роздуми філософа підтверджуються красномовними даними статистичних розрахунків, які свідчать, що саме святкові дні стають для людини постмодерної доби часом надскладного випробування, оскільки на них припадає найбільша кількість зареєстрованих суїцидальних проявів, переживань депресії та невротичних станів, звернень до психоаналітиків [12; 13]. Це означає, що всезагальна "святковість" ніяк не знижує соціально-психологічної напруги та суспільної потреби в автентичному святі, святковій грі, доторканні до таїни - не просто у відпочинку, організованому дозвіллі, тобто часі, що не зайнятий працею, - а саме в події святкування буття з його сакральними коренями. Тут можна заперечити: невже постмодерну не вистачає "ігрового інстинкту" (адже він у своїй перехідній сутності зазвичай позиціонується саме як ігровий феномен)? Як наполягають дослідники, гри постмодерну не займає, але зараз відбувається "перенос акцентів з її смислу на ігрову дію" [14; 15]. Тим самим постмодерні ігри та "святковість" як одна із тих, що він у неї грає, підкреслює його вразливе місце - зтяжну нездатність запропонувати якийсь визначений смисловий стрижень, принципово нову ціннісну ієрархію, а значить, і відповідну форму свята, породжену актуальною реальністю, а не взятую напрокат (бо "карнавалізація", що часто сприймається як тотожність "святковості", є запозиченою формою, у якій збережена зовнішня канва середньовічного карнавалу, проте втрачений глибинний зміст, зламана його ціннісна основа, чим і пояснюється її в'їдливість та надокучливий характер) [16; 17]. Постмодерна відмова від ідеалів позбавила святковість переживання проміжного стану між реальною та ідеальною дійсністю, тобто того первісного свята, що колись захоплювало людину вражаючою причетністю до потаєного. Зниклі перепади відчуттів, утрачені опозиції, суцільний "хеппі-настрій" змушують людину "застрягати" в завороженому стані, без виразних емоцій, без радості, без мети, без майбуття в якомусь одноманітному "зараз", бо не можна примусити себе безперервно слухати святкову мелодію на одній, нехай найвищій, ноті та щиро радіти, увімкнувши закадровий сміх.

Тут виникає два питання: 1) Невже ж немає можливості зупинити цю набридлу "святковість"? 2) А чи треба щось спеціально задля цього робити? Дещо прояснюється, якщо спробувати екстраполювати закономірності чергування в парі "свято-буденність" на динаміку великого історичного часу, що вимірюється епохами. Тоді стаціонарні періоди можна характеризувати як "буденні", а перехідні - як "свят-

кові". Постмодерн як перехідна епоха цілком очікувано потрапляє в категорію "святкових", у яких сміх проявляє себе специфічно. Як помічає М. Хренов, в епохи переходу він виходить на соціальну поверхню, не зустрічаючи протистояння. "...Цінності, що колись були сакральними, загально визнаними, осміюються. Сміх більше не має ритуального значення (як це було в архаїчних і традиційних культурах). Він віддаляється від ритуалу й займає місце в самому соціумі... Сміх виходить за межі інституалізованих форм, стаючи частиною суспільних настроїв. Вільне циркулювання в суспільстві сміхової поведінки, вихід сміху за межі ритуальних і художніх конвенційних норм - це визначальна ознака перехідних історичних епох" [18, с. 359-361]. *Отже, постмодерна неприродна святковість з її симуляцією сміху може оцінюватися як недолуга спроба прориву в наступний період стабільності з якимось новим ціннісним універсумом, а її тривалість і "невичерпність" свідчить про надзвичайний масштаб майбутніх соціокультурних трансформацій.*

Значить, автентичне свято постсучасності, котре народжується в лоні постмодерної "святковості", має віднайти якусь нову / "свою" форму вираження. Тільки так може відбутися ствердження тих ціннісних орієнтирів та ідеалів, які будуть виправдовувати вже в значно змінених умовах майбутнього соціуму тимчасове вивільнення людини від фатальної залежності від природи, від необхідності боротися за створення матеріальних умов життя, від соціальної напруги, від нав'язливої, "чужої" та оманливої імітації урочистості, що виблискує фальшивим достатком. Ця нова форма свята повинна подарувати людині тисячоліттями відвойоване нею право на святкування самого факту життя, "ствердження себе в бутті", право "просто бути" на протигагу "мати" (Е. Фромм) й, окрім того, відверто радіти цьому вибору [19, с. 24-39].

Виснажене нескінченною штучною святковістю суспільне життя початку третього тисячоліття явно потребує відродження багатомірності, історико-культурної плюральності феномена справжнього свята, повернення йому цілісності смислового континууму, відновлення гуманітарно-аксіологічної складової сміху. При цьому, як стверджує Є. Фінк, не можна визначати свято тільки через його принципи протиставлення будням [20, с. 414]. Навпаки, необхідно повернути повсякденності свіжість свята, щоб перемогти утилітаризм праці, розтратить пластиківі й віртуальні міражі синтетичного світу надміру, щоб відтворити відчуття вируючої, нестримної, очищаючої сміхової стихії, радісного піднесення від гри творчих можливостей людини та розгорнутих обширів її майбуття. *Сміх у домінуючий у наш час функції дестабілізації повинен обернутися своєю латентною, не проявленою зараз наочно функцією стабілізації соціального світу.* Тільки живий, непідробний, вивільнений із полону симулякризації сміх може забезпечити прорив із цього замкненого кола прагматичної гіперреальності у "...творчий світ оновлення - світ дикуна, дитини, поета, справжньої святкової гри" [4, с. 42-54], що обіцяє нам нову соціальну й усесвітню гармонію.

Замість пануючого нині ерзац-піднесення та істеричного збудження, автентичний сміх має знову повернути людині радісний запал "неймовірної легкості буття". Інакше від постійного стану незадово-

леності й безвиході, втоми від зайвої "святковості" все буде й надалі відбуватися так, як іронічно проголошує У. Еко: "Цілковита карнавалізація, того й дивись, доведе нас до анекдоту. Пам'ятаєте давній жарт про те, як знайомляться з панночкою: "Дівчино, а сьогодні після оргії ви що робите ввечері?" [9, с. 146].

Висновки

Свято й святковий сміх за всіх часів є необхідними складовими соціального буття, вони запобігають застиглоті наявної культури, тренують її мобільність, стають заперукою її неоднозначності, необмеженості бачення світу. Соціально-психологічний вплив свята й святкового сміху близький до катарсичного, бо вони концентрують у суспільстві підйом позитивної емоційності, дух колективізму та творчу енергію зростання, "загартовують" життєлюбство й прагнення до ідеалу.

Трансформація свята на певному етапі історичного розвитку є закономірним явищем. Різноманітні соціальні фактори постійно викликають зміни свята "зсередини", змінюють способи святкування, стимулюють зникнення одних свят та виникнення інших. Прийняття нових ідей, цінностей, нової віри призводять до потреби у відповідних святах та способах святкування, наділяють святковий сміх іншою функціональністю (замість позитивної якості катарсичної, консолідуючої, креативної, цілепокладаючої функції, сміх у своїй амбівалентності обертається деструктивним, дезінтегруючим, дезорієнтуючим функціонуванням). Як правило, такі зміни є частиною загальних зрушень, що відбуваються в соціокультурному середовищі: його соціально-економічної структури й політичного устрою, системи ціннісних пріоритетів, повсякденних умов життя спільноти тощо.

Падіння ідеалів, згасання віри й відмова від ustalених ціннісних переконань у ситуації постмодерну послаблюють звичаї, зводять нанівець потребу в традиційних святах, змінюють роль святкового сміху. Відмирання свята в суспільстві постмодерної доби збіднює значну частину того ґрунту, на якому тисячоліттями розквітала культура й соціальне життя. Утрата інтересу до свята свідчить про девальвацію тих ідеалів, що деколи складали його серцевину. Зникнення свята й святкового сміху із соціального простору зафіксувало в суспільстві стан ціннісного вакууму, "ціннісної аномії" (Е. Дюркгейм). На цій випаленій землі широким фронтом розігралася "святковість" - спотворений двійник свята, сутність якого штучність, симуляція, театральність, омана, що проникають у всі сфери суспільного буття. "Святковість" не надихає, як свято, а виснажує духовні сили людини, у її карнавалізованому вирі значно куповані соціотворчі потенції свята і сміху.

Проте, якщо розглядати постмодерну святковість у контексті великого соціального часу, де перехідні епохи несуть на собі ознаки "свята", а стаціонарні - "буденності", можна припустити, що таке тотальне знецінення цінностей і відмова від ідеалів, ствердження ідейної множинності, культурної фрагментарності, світоглядного плюралізму, суцільне засилля симулякризованого сміху є "навмисним передражнюванням", карикатурою всього попереднього досвіду святкування, а отже, - своєрідним перехідним грандіозним гала-видовищем напередодні народ-

ження якоїсь нової ціннісної ієрархії, загальнови-
наного ідеалу, у якому глобалізоване людство
втілить свої новітні очікування й сподівання.

Як ми вже зазначали, свято у своєму генезисі
завжди стикається з тим, що є важливим для людсь-
кої спільноти, його розуміння не можна звести лише
до простої гри, розваги, ілюстрації міфів. На проти-
вагу позірності, свято - це не лише період ідилії,
часто воно стає фазою явних або прихованих
конфліктів, виявляє суттєві протиріччя, сили та тен-
денції, котрі протиставлені одна одній. Пов'язане з
радістю й сміхом свято не може оцінюватися тільки
як забава, що несе задоволення, воно - це завжди
ще й певний виклик, на який потрібно дати відповідь
у буденності. Очевидно, "епоха святковості", що
припала на постмодерну добу, є саме таким часом
зіткнення всіх накопичених людством протиріч,
масштабних змін і пошуків, непростих випробувань,
які мають принести новий порядок, пожвавити майбут-
ню "епоху буденності" наявністю адекватного смис-
лу й цінностей та дати нарешті привід для справж-
нього велетенського свята й потужного вибуху щи-
рого святкового сміху, який тепер у своїй житте-
ствердній суті вкотре набирає міць. Отже, "оргіас-
тичність" (Ж. Бодрійяр) постмодерного сміху несе з
собою позитивну енергію руйнування, він "працює"
на віддалений результат. Паростки цієї оновленої
реальності вже продираються, спрогнозувати, яки-
ми будуть ці нові ідеали можна вже сьогодні, дос-
ліджуючи прояви "святковості" та характер карна-
валізованого сміху в різних сферах соціокультурної
дійсності. Саме такому аналізу можуть бути присвя-
чені подальші наукові розвідки в цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванов В. О веселом ремесле и умном веселии / В. Иванов // Родное и вселенское. - М. : Республика, 1994. - 428 с. - (Серия "Мыслители XX в.).
2. Мальцева О. В. Динамика смеховых флуктуаций в ста-
бильные и переходные эпохи / О. В. Мальцева // Strategiczne
pytania Światowej nauki - 2009 : V Międzynarodowej nauko-
praktycznej konferencji., Przemysle 07-15 lutego 2009. - Przemysł
: Nauka i studia, 2009. - С. 82-86.
3. Мальцева О. В. Праздник как социальное простран-
ство, освобождающее от обыденности / О. В. Мальцева // Уни-
верситетская наука - 2009 : Международная научно-тех-
ническая конференция, Мариуполь, 24 мая 2009 г. - Мариу-
поль : ПГТУ, 2009. - С. 360-361.
4. Хейзинга Й. Homo ludens / Й. Хейзинга. - М. : Мысль,
2001. - 346 с.
5. Мальцева О. В. Новітні трансформації соціотворчого
потенціалу свята і сміху / О. В. Мальцева // Філософія. Еконо-
міка. Європейський погляд : Всеукраїнська наук.-теорет. Інтер-
нет-конф., 2012 р., 31 січня. - Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. -
С. 216-218.
6. Губин В. Д. Философская антропология / В. Д. Губин,
Е. Н. Некрасова. - М. : ФОРУМ, 2008. - 400 с.
7. Генон Р. О смысле "карнавалыных" праздников / Р. Ге-
нон // Вопросы философии. - 1991.- № 4. - С. 45-48.
8. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр
; [пер. з фр. Л. Кононовича]. - Львів : Кальварія, 2004. - 376 с.
9. Эко У. От игры к карнавалу / У. Эко // Полный назад!
"Горячие войны" и популизм в СМИ ; [пер. с итал. Е. Костюко-
вич]. - М. : Эксмо, 2007. - 592 с.
10. Еріксен Томас Гілланд. Тиранія моменту: швидкий і
повільний час в інформаційну добу / Томас Гілланд Еріксен ;
[пер. з англ. В. Дмитрук]. - Львів : Кальварія, 2004. - 196 с.
11. Липовецьки Жиль. Эра пустоты: эссе о современном
индивидуализме / Жиль Липовецьки ; [пер. с фр. В.В. Кузнецова].
- СПб. : Владимир Даль, 2001. - 332 с.
12. Соціологія способу життя; Соціологія вільного часу //
Соціологія / [за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача]. -
Харків-Київ, 1998. - 624 с.
13. Беккер Г. Современная теория священного и светс-
кого и ее развитие / Г. Беккер // Современная социологическая
теория в ее преемственности и изменении ; [пер. с англ.
В. М. Корзинкина, Ю. В. Семенова]. - М. : Иностранная лите-
ратура, 1961. - 895 с.
14. Сикевич З. В. Социальное бессознательное / З. В. Си-
кевич, О. К. Крокинская, Ю. А. Поссель. - СПб. : Питер, 2005.
- 267 с.
15. Хассен С. Освобождение от психологии насилия /
С. Хассен. - СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. - 400 с.
16. Вершина В. А. О карнавалыных истоках современной
цивилизации / В. А. Вершина, А. В. Михайлюк // Δοξια (Докса :
зб. наук. праць з філософії та філології). - 2002. - Вип. 2. -
С. 124-132
17. Кормер В. Ф. О карнавалызации как генезисе "двойно-
го сознания" / В. Ф. Кормер // Вопросы философии. - 1991. -
№ 1. - С. 166-185.
18. Хренов Н. А. Культура в эпоху социального хаоса /
Н. А. Хренов. - М. : Едиториал УРСС, 2002. - 448 с.
19. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм. - М. : Про-
гресс, 1986. - 238 с.
20. Fink E. Grundphaenomene des menschlichen Daseins /
E. Fink. - Muenchen : PRG, 1973. - 443 s.

O. Mal'tseva

ASSIMILATION OF HOLIDAY AND CELEBRATORY LAUGHTER IN SPACE OF DAILY OCCURRENCE: REASONS, MECHANISMS, AND CONSEQUENCES OF THE PHENOMENON

The article evaluates historical changes in sociocultural senses and holiday functions, identifies mechanisms of
laughter simulacration and degenerative transformation of a holiday into "conviviality" in a postmodern situation.

Key words: a holiday, "conviviality", carnivalisation, laughter, social functions of laughter, laughter simulacration, postmodern.

© О. Мальцева

Надійшла до редакції 11.07.2012